

Marko Medved

RIJEČKA CRKVA I ANEKSIJA GRADA ITALIJI 1924. GODINE

dr. sc. Marko Medved
Teologija u Rijeci
Tizianova 15, HR-51000 Rijeka
markofelix@yahoo.com

UDK 262(497.5-2Rijeka)(091):321.013
Prethodno priopćenje
Primljeno: 8. 10. 2008.
Prihvaćeno: 18. 2. 2009.

U članku se obrađuje odnos riječkoga klera prema aneksiji tadašnjega grada Rijeke Kr. Italiji ugovorima od 27. siječnja 1924. Suprotstavljenost talijanskih svećenika zajedno s apostolskim administratorom Isidorom Sainom O.S.B., s jedne strane, i hrvatskih svećenika i redovnika, s druge, očituje se i ovom prilikom. Taj međudržavni sporazum između beogradske i rimske vlade definitivno će promijeniti položaj grada i na crkvenom području. Mijenjanje nacionalne strukture riječkoga klera i redovništva započelo je već u rujnu 1919., kada dolaskom D'Annunzija brojni Hrvati bježe iz grada. Godine 1923. i 1924. ključne su u talijanizaciji pastorala grada Rijeke s osnivanjem novih župa i upućivanjem talijanskih svećenika. Izravna posljedica pripajanja Kraljevini Italiji bit će osnivanje samostalne riječke biskupije 25. travnja 1925. Ulogu Svete Stolice prema Rijeci valja promatrati u svjetlu tadašnjih odnosa Crkve s talijanskom vladom Benita Mussolinija, koji je inaugurirao poboljšanje odnosa s Crkvom nakon više desetljeća antiklerikalne politike liberalnih garnitura.

Ključne riječi: *apostolska administratura; Rijeka; Isidoro Sain; aneksija*

Uvod

Londonski ugovor iz 1915. koji je Kraljevini Italiji ustupao dio istočnojadranske obale ostavljao je grad Rijeku Hrvatima. Ipak, vojno političkim potezima, osobito upadom Gabriela D'Annunzija 1919., Rijeka je pod faktičnom talijanskom okupacijom. Rapalskim ugovorom od 12. studenoga 1920. kojim je beogradska vlada priznala Italiji stečene hrvatske zemlje, za Rijeku se predviđao status neovisne države. To se međutim nije pokazalo kao trajno rješenje. Slijede politički trusne godine sve do 27. siječnja 1924., kada vlada Nikole Pašića s Momčilom Ninčićem kao ministrom

vanjskih poslova potpisuje s Mussolinijevom vladom "Rimski ugovor" koji se sastojao od "Pakta o prijateljstvu" između Krajevina SHS i Italije i "Sporazuma o Rijeci", čime je grad svetog Vida pripojen Italiji. Granična linija dviju država slijedila je cestu Rijeka – Kastav tako da su sama cesta i područja sjeverno od nje pripali Kraljevini SHS, a južna Italiji. Kraljevini SHS priznata su i područja sjeverno od Tometića, Brguda, Pehlina, Drenove te mjesto Pehlin i čitav tok Rječine, dok su Italiji pripali Tometići, Brgud i Drenova. Slavonska strana dobila je i Deltu s Barošem. Nakon ratifikacije i nakon što su 22. veljače razmijenjeni ratifikacijski instrumenti, objavljen je u Italiji istog dana i Dekret o aneksiji Rijeke Italiji kojim je proglašeno da je grad Rijeka i njegov teritorij "integralni dio Kraljevine Italije"¹.

1. Apostolska administratura Rijeke i predgrada

1.1 Predstavnici Svete Stolice u Rijeci

Nakon 1918. interes talijanske svjetovne i crkvene vlasti podudaraju se: obje su zainteresirane da se u Rijeci osnuje samostalna talijanska biskupija. Gradske vlasti donose zakone koji idu za tim da se osnuju nove župe (1. prosinca 1920.) i da se u Rijeci osnuje biskupija (7. travnja 1921.). Unatoč velikih protesta diljem Hrvatske i protivljenja hrvatskoga episkopata, realizacija planova o talijanskoj dijecezi ovisit će samo o razvoju talijansko-jugoslavenskih političkih odnosa i odnosa Svete Stolice prema Kraljevini Italiji².

Tijekom 19. i početkom 20. stoljeća ozbiljno se razmišljalo o tome da Rijeka postane biskupijskim sjedištem³. Tek će se tijekom talijanske uprave to moći realizirati.

Grad Rijeka s 46.000 stanovnika ima samo jednu gradsku župu – Župu Uznesenja Marijina, ne uzimajući u obzir Župu Drenova. Cjelokupni vjerski život, kako dijecezanskoga klera, tako i redovništva, obilježen je suprotstavljanjem između hrvatskoga elementa, koji u crkvenim redovima čini većinu, i talijanskoga, koji iza sebe ima potporu civilne vlasti. Do sada najtemeljitiji prikaz vjerskoga života u Rijeci tih godina dao je crkveni povjesničar Mile Bogović⁴.

¹ F. ČULINOVIĆ, *Riječka država. Od Londonskog pakta i Danuncijade do Rapalla i aneksije Italiji*, Rijeka, 1953., 233-238.

² Z. GRIJAK, "Odnos Hrvata prema problemu odvajanja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije (1891.-1925.)", u: D. DEKOVIĆ, ur., *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme. Zbornik radova*, Rijeka, 1997., 61-92;

³ Usp. M. MAYLANDER, "Del vescovato di Fiume", *La Difesa*, 3(1900) 14-25; G. SALOTTI, "Il problema della Diocesi di Fiume dai primi del '900 all'annessione all'Italia", u: *Giornata di studio sugli aspetti di vita cattolica nella storia di Fiume. In occasione del LX anniversario dell'erezione della diocesi di Fiume (1925-1985)*, Roma, 1988., 73-83.

⁴ M. BOGOVIĆ, "Rijeka kao crkveno središte", *Sveti Vid. Zbornik*, I(1995), 91-107; *Id.*, "Crkvena povijest

Sveta Stolica šalje u Rijeku najprije apostolskoga vizitatora Valentina Livu, koji je u gradu od 16. svibnja do 20. srpnja 1919. Nakon toga razdoblja doći će još nekoliko puta u svojstvu delegata Svete Stolice za određena pitanja⁵. Sveta Stolica potom šalje apostolskog administratora i tako Rijeka biva izuzeta od vlasti biskupa senjsko-modruškoga kojemu pripada još od 1787. godine. Prvi apostolski administrator jest Celso Costantini u razdoblju od 30. travnja 1920. do 12. kolovoza 1922⁶. Nakon što je imenovan za apostolskoga delegata u Kini, Konzistorijalna Kongregacija određuje 17. rujna 1922. za apostolskoga administratora *Rijeke i predgrađa* benediktinca Isidora Saina, opata iz Praglje (pokraj Padove), rodom iz Novigrada Istarskoga⁷. On će biti na čelu riječke Crkve ne samo za vrijeme aneksije grada Kraljevini Italiji, već sve do 1932.

1.2 Nove gradske župe

Glavno obilježje crkvenoga života u mjesecima u kojima je grad priključen Italiji početkom 1924. jest realizacija oduke o stvaranju novih župa. Osnutak novih župa bio je preduvjet stvaranju dijeceze i važan korak u talijanizaciji crkvenoga života Rijeke⁸. Dekretom od 16. srpnja 1923. Isidoro Sain dizmembrirao je Župu Uznesenja Marijina i osnovao četiri nove župe: Svih Svetih, Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije, Presvetog Otkupitelja i Svetog Nikole⁹.

Rijeke od 1889.-1924.", u: *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme*, 139-152.

⁵ Valentino Liva Celsu Costantiniju, 21. svibanj 1920. NADBISKUPIJSKI ARHIV RIJEKA (NAR), *Osnivanje župa*, 5-8.

⁶ *Acta Apostolicae Sedis*, XIV(1922) 15, 556. O djelovanju Celsa Costantinija u Rijeci vidi: A. SCOTTÀ, *I territori del confine orientale italiano nelle lettere dei vescovi alla Santa Sede 1918-1922*, Trieste, 1994, 289-402.

⁷ *Acta Apostolicae Sedis*, XIV(1922) 15, 551. O Isidoru Sainu vidi A. DOBRILOVICH, "Isidoro Sain (1869-1932)", u: *I Monasteri italiani della congregazione sublacense (1843-1972). Saggi storici nel primo centenario della congregazione*, Parma, 1972., 477-490.

⁸ Usp. M. MEDVED, "Promjena pastoralnih struktura u Rijeci za vrijeme talijanske uprave", u: *Riječki teološki časopis*, 14(2006) 2, 399-412.

⁹ Dekret o dizmembraciji župe *Assunta*: "Srcem punim punim utjehe javljam vam, predragi, radosnu vijest: u gradu su osnovane četiri nove župe koje će obuhvaćati nove gradske predjele s raznim obiteljima te će se na taj način olakšati vjernicima vršenje njihovih vjerskih dužnosti. Novi predjeli, prošireni osobito prema zapadu, previše su se otcijepili od župne crkve Duoma. Zato budna i brižna Sveta Stolica da providi veće duhovno dobro tog plemenitog naroda, naredila je mojem poštovanom predšasniku Celsu Costantiniju sada apostolskom delegatu u Kini, važan i častan posao da osnuje nove župe već na početku kad je došao u Rijeku kao Apostolski administrator. On odabrana duha, širokogrudan, pokoran vrhovnoj vlasti Sv. Stolice, apostolskom revnošću odmah se prihvatio posla pomoću javnih vlasti, bio bi brzo to dovršio, da ga viši ciljevi nisu u pozvali drugdje. Sada kada se njegova vruća želja ostvaruje, neka mi bude dozvoljeno da kao njegovu nasljedniku tumačeći osjećaje svih vjernika, pružim preuzvišenom najživlju zahvalnost i osjećaje pune zahvale. Da bismo ne samo

Osnutak četiriju gradskih župa bio je nužan iz pastoralnih razloga jer sa samo jednom župom nije bilo moguće skrbiti o 46.000 duša. Realizirajući u tome planove koje je već pripremio njegov prethodnik Celso Costantini, Isidoro Sain ne slijedi i njegove dekrete imenovanja. Prvi je naime želio nacionalnu ravnotežu u pastoralu grada, pa je kanio imenovati i Hrvate za župnike ili župske upravitelje¹⁰; drugi imenuje samo Talijane.

Sainova odluka o osnivanju župa bila je u riječkome javnom mnijenju interpretirana na dvojak način. S jedne strane, u tome se vidio opravdani i nužni korak za poboljšanje pastorala u gradu, a s druge još jedan doprinos u talijanizaciji grada. Hrvati i Talijani na suprotstavljenim su stranama. Osnivanje novih župa ne podržava ni autonomaški krug.

Kako je i nakon dizmembracije svoje župe hrvatski svećenik Ivan Kukanić još uvijek bio na čelu središnje gradske župe, pojačali su se pritisci za njegovom smjenom. Apostolski administrator, uz podršku kardinala Gaetana De Laija iz Konzistorijalne Kongregacije, iznuđuje njegovu ostavku 27. svibnja 1924. i imenuje za novoga župnika 4. rujna 1924. Luigija Mariju Torcolettija, čime se talijanizacija pastorala Rijeke može smatrati okončanom¹¹.

U Župi Bezgrješne Sain je imenovao kapucina Ermenegilda Cecottija¹²; u Presvetoj Otkupitelju Gabriela Jelussija¹³; u Svetom Nikoli Domenica Raimondija¹⁴; u Svim Svetima Giovannija Regalatija¹⁵ (prvih mjeseci vodi župu Ivan Kukanić). U

---

sinovskom poslušnošću nego i sa zahvalnošću prihvatili odredbe crkvene vlasti u podjeli župe Gospe Uznesene, dosta je sjetiti se plemenite svrhe kojom se je Sveta Stolica vodila. Zaista nije imala pred očima drugo nego da, moji predragi, vama bude od veće duhovne pomoći. Vi znate da nam naša sveta vjera nalaže obveze o čijem vršenju ovisi sve naše duhovno dobro Sveta Majka Crkva blagonaklono nam izlazi ususret pružajući nam potrebna sredstva da ih što lakše obavimo, tako da se nitko od njezine djece ne može opravdati od svojih dužnosti. U župi se ponekad događa ono što se događa u obiteljima: kad su one prevelike, potrebno je za njihov razvoj i veći uspjeh da se podijele u obitelji neovisne jedne od drugih, ali uvijek povezane rodbinstvom i ljubavlju. Tako kad jedna župna crkva ili proširenim područjem ili zbog naraslog broja vjernika ne može udovoljavati duhovnim potrebama istih, potrebno je da se osnuju druge župe u Božjoj Crkvi da bi mogli uspješnije i lakše raditi na svojem posvećenju, ali uvijek sjedinjeni vezama kršćanske ljubavi, jednako podložni Vrhovnom Pastiru, Vikaru Isusa Krista na zemlji. Široko područje župe Gospe Uznesene dijeli se na pet župa: Uznesenja Marijina, Svih Svetih, Bezgrješne, Presvetog Otkupitelja i Sv. Nikole. Za svaku ucrtavamo granice. [...]” NAR, *Acta* 23/1923.

¹⁰ Nacrt dekreta Celsa Costantinija s imenovanjima svećenika za župe, bez datuma. NAR, *Osnivanje župa*, 137-140.

¹¹ Usp. M. Bogović, “Riječki župnik Ivan Kukanić (1897-1924)”, *Sveti Vid. Zbornik*, II (1997.), 217-232.

¹² NAR, *Acta*, 302/1923.

¹³ NAR, *Acta*, 226/1923.

¹⁴ NAR, *Acta*, 96/1924.

¹⁵ NAR, *Acta*, 116/1924.

raznim slučajevima i izvan Rijeke imenuje Talijane, ali tek nakon uspostave biskupije. Glavni razlog slanju Talijana bio je u protivnosti civilnih vlasti da financiraju hrvatske ili slovenske svećenike.

Župa Svih Svetih do izgradnje kozalske crkve koristila se crkvom sv. Vida. Župa Presvetog Otkupitelja djeluje u ubožnici "Fratelli Branchetta" sve do kraja 1925., kada se seli u kapelu sv. Andrije na Mlaki¹⁶. Župa Presvetog Otkupitelja koristi se prostorima bivšeg mađarskog vrtića na Turniću u današnjoj Ulici Giuseppea Carabina¹⁷.

Uz staru gradsku Župu Uznesenja Marijina djeluje stoljetni riječki zborni kaptol. U trenutku aneksije grada Italiji on broji tri kanonika: arhiđakona Ignaca Martinca, Ivana Kukanića i Ferdinanda Sandorffyja. Četvrti kanonik Josip Polić preminuo je prethodne, 1923., godine. Svi osim Mađara Sandorffyja bili su Hrvati.

Nove su župe bile bez crkava. Još se D'Annunzijeva vlast zakonom-dekretom od 1. prosinca 1920. obavezala na izgradnju crkava¹⁸. Zbog političkih promjena i pomanjkanja sredstava, izgradnja će započeti tek krajem dvadesetih godina.

1.3 Progon klera

Većina je hrvatskoga klera protjerana dolaskom Gabriela D'Annunzija u rujnu 1919¹⁹. Do tada je, kao što u srpnju 1919. bilježi u svojim dokumentima apostolski vizitator Valentino Liva, bilo 16 svećenika od kojih četvorica Talijana²⁰. Počevši od 1920., u Rijeku dolaze talijanski svećenici Gabriele Jelussi (Jelušić, rođen u Rijeci, djelovao u mjestu Osimo, talijanske regije Marche), Niccolò Pavan, Paolo Bertin, Domenico Raimondi.

Dok se župnik Ivan Kukanić nakon tromjesečnog izbjivanja nakon dolaska D'Annunzija mogao vratiti, drenovski župnik Matej Polić neće se moći više vratiti u svoju župu ni nakon odlaska legionara.

¹⁶ Crkvice sv. Andrije jest ustvari crkvice sv. Cecilije koja je 1876. prigodom rušenja crkve sv. Andrije u današnjoj Ulici Erazma Barčića dobila oltar iz te crkve te nakon stoljetne pauze ponovno stavljena u sakralnu uporabu pod titulom sv. Andrije apostola.

¹⁷ Dekret osnivanja župa, 16. srpnja 1923. NAR, *Acta* 23/1923.

¹⁸ D. BARONE – G. P. GAETANO, ur., *Legislazione di Fiume*, Roma, 1926., 263-264.

¹⁹ O progonu hrvatskoga stanovništva tijekom D'Annunzijeve vlade vidi: M. SOBOLEVSKI, "D'Annunzijeva vladavina u Rijeci (rujan 1919.-siječanj 1921.) - prvi egzodus Hrvata", u: M. MANIN, ur., *Talijanska uprava i egzodus Hrvata 1918.-1943.*, Zagreb, 2001., 287-299.

²⁰ Valentino Liva kardinalu Gaetanu De Lajju, 20. srpnja 1919. ARHIV ZBORNOGA KAPTOLA CIVIDALE DEL FRIULI (Acc), *Valentino Liva*, fasc. "Visitatore apostolico a Fiume", bez signature. Brojka od šesnaestero svećenika (župnik, kanonici, kapelani, vjeroučitelji) ostala je nepromijenjena još od 1916. godine. Usp. *Schematismus Cleri Dioecesium Segniensis et Modrušiensis seu Corbaviensis pro anno 1916*, Segniae, 146-148.

U Rijeci se od 1924. propovijeda isključivo na talijanskome, dok je zadnje bogoslužje na staroslavenskome jeziku u zornoj crkvi služeno još za Veliki Tjedan 1919. godine²¹.

Dok se talijanizacija novih župa dogodila samim činom njihova osnivanja, izvan grada ona je izravna posljedica fašističkoga fizičkog progona slavenskoga klera ili negiranja prava na talijansko državljanstvo. U neke od tih župa nakon protjerivanja Hrvata i Slovenaca poslani su talijanski svećenici; u druge i nakon progona kurija opet šalje slavenske svećenike. Najveći val protjerivanja netalijanskih svećenika iz Liburnije dogodio se 1919. i početkom dvadesetih godina dok te župe pripadaju tršćansko-koparskome biskupu²². Ipak, odgovornost za progone pada na talijanske civilne i vojne, a ne na crkvene, vlasti; riječkom se kuriji može pripisati krivica za talijanizaciju župa zahvaljujući slanju talijanskih svećenika.

1.4 Redovničke zajednice

Od muških redovničkih zajednica u Rijeci u prvom redu djeluju kapucini, na čelu kojih je Bernardin Škrivanić. Riječka je kapucinska zajednica još potresena izlaskom sveukupno šestorice redovnika i braće laika iz samostana 1919. nakon neuspjelog pokušaja reforme Crkve na tragu modernističkih gibanja i "žutog pokreta". Tijekom talijanske okupacije zajednica je na meti nacionalista koji žele protjerati redovničku zajednicu, što uostalom postepeno i čine. Talijanski kapucini zamjenjuju hrvatske redovnike nakon što je 20. prosinca 1922. protjeran Bernardin Škrivanić te nakon što je 1. srpnja 1923. samostan pripojen Venetskoj provinciji²³. Promjene u nacionalnoj strukturi kapucinskoga samostana odrazile su se i na pastoral bolesnika s obzirom na to da su oni bili povjereni brizi tih redovnika. Za bolesničkog kapelana imenovan je kapucin koji je govorio samo talijanski jezik. Od siječnja 1918. u Rijeci su i talijanski salezijanci koji skrbe za mladež. Oratorij, kazalište, kinematograf, glazba samo su neke od njihovih aktivnosti²⁴.

Od ženskih redovničkih zajednica tu je prije svega autohtona Družba Kćeri Pre-svetoga Srca Isusova. Nakon što hrvatske redovnice 1920. napuštaju Rijeku i odlaze

²¹ Ivan Kukanić Celsu Costantiniju, 18. ožujka 1921. NAR, *Zborni kaptol*, 1, 4.

²² Usp. D. KLEN, *Neki dokumenti o svećenstvu u Istri*, Zagreb, 1955.; M. MEDVED, "Crkvene prilike u Opatiji za vrijeme talijanske uprave", u: *Opatijske crkvene obljetnice. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Opatiji 17. i 18. studenoga 2006. godine*, Opatija, 2008., 67-74.

²³ Usp. G. SALOTTI, "Le travagliate vicende del convento dei cappuccini (1920-1922)", *Fiume. Rivista di studi fiumani*, prima nuova serie VII(1987) 13, 52-59; Z. T. TENŠEK, "Život i djelo Bernardina Škrivanića. Prilog nacrtu životopisa", u: *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme*, 113-129.

²⁴ Usp. M. IVANKOVIĆ, "Salezijansko djelo u Rijeci", u: *Salezijanska škola u Europi*, Rijeka, 1997., 135-141; A. BALLARINI, "I Salesiani a Fiume" u: *Giornata di studio sugli aspetti di vita cattolica nella storia di Fiume*, 131-141.

u Crikvenicu i Vrbnik, nalazimo još hrvatskih i slovenskih redovnica²⁵. Za razliku od njih, riječke benediktinke, koje su od 1914. u novom samostanu na Podmurvicama, možemo bez dvojbe smatrati talijanskom redovničkom zajednicom još prije talijanske aneksije Rijeke, što je očito i po talijanskom jeziku na kojem se odvijala nastava njihove škole za žensku mladež²⁶.

Tijekom 1926. hrvatske Milosrdnice Sv. Vinka morale su napustiti gradsku ubožnicu "Ricovery Fratelli Branchetta" da bi na njihovo mjesto došle talijanske redovnice (*Clarisse missionarie del Santissimo Sacramento*). Ipak one nisu bile protjerane iz svih ustanova u kojima su djelovale kao što su tražili predstavnici političkih vlasti, nego im je dopušteno, i uz podršku ordinarija, da ostanu u gradskoj bolnici, najvećem polju njihova djelovanja. Zauzvrat su se morali odcijepiti od zagrebačke provincije i osnovati samostalnu talijansku provinciju u Rijeci 3. siječnja 1932²⁷.

Na Pehlinu nalazimo žensku redovničku zajednicu *Naše Gospe Zaštitnice Mađarske*. Ta je zajednica biskupijskoga prava imala orfanotrofij zvan *Bezgrješna* za dvadesetak muške i ženske djece. Bila je osuđena na odumiranje zato što, s jedne strane, nitko nije htio financijski pomagati inozemne redovnice, a, s druge strane, nisu imale uvjete za novicijat. Nakon što je od Kongregacije za Redovnike dobio potrebne ovlasti, Isidoro Sain odredio je raspuštanje zajednice 28. travnja 1930²⁸.

Već na početku svoje službe u Rijeci Isidoro Sain pokazuje da nije naklonjen otporu koji dolazi od dviju glavnih figura riječkoga katolištva, kapucinskoga gvardijana Bernardina Škrivanića i župnika Ivana Kukanića. On zahtijeva njihov odlazak jer ga smatra preduvjetom normalizaciji vjerskoga života i mira, što je prihvatio u Rimu i kardinal Gaetan De Lai, tajnik Konzistorijalne Kongregacije, čija će potpora riječkome apostolskome administratoru biti ključna za njihovu smjenu 1922. i 1924.

2. Ratifikacija sporazuma o aneksiji i uloga Svete Stolice

Tijekom ratifikacije ugovora Beograda i Rima o aneksiji Rijeke Italiji, postojala je opasnost da se hrvatski katolički zastupnici usprotive ugovoru prijeteći tako samoj realizaciji međudržavnoga sporazuma. Benito Mussolini intervenirao je pritom kod Svete Stolice kako bi vatikanski predstavnik u Beogradu pomogao u nadvladavanju hrvatskoga otpora. Kako piše Francesco Margiotta Broglio, korespondencija između

²⁵ Usp. D. MLAKIĆ, *Družba sestara Presvetog Srca Isusova*, Zagreb – Rijeka, 1999., 100-103., 111-113.

²⁶ B. CRISTOFOLI, *Pagine di storia fiumana e benedettina. Il monastero delle Benedettine di Fiume*, Fiume, 1931.

²⁷ *Povijest Družbe sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu*, Zagreb, 1935., 57; L. KIRN-V. NOSIĆ, ur., *Sestre milosrdnice u Rijeci 1858-1978*, Rijeka, 1980., 39-43.

²⁸ NAR, *Acta*, 127/1930.

potpredsjednika talijanske vlade Giacomina Acerba i senatora Cesara Silja, rođaka kardinala Gasparrija i posrednika između državnoga tajništva i talijanske vlade, pokazuje važnost koju je aneksiji Rijeke davala Mussolinijeva vlada, ali i brzinu kojom je Sveta Stolica toga trenutka djelovala u korist Kraljevine Italije.

Naime 13. veljače 1924. Silj informira Acerba o telefonskome razgovoru s kardinalom Gasparrijem u kojem ga je državni tajnik uvjeravao da će mons. Pellegrinetti, apostolski nuncij u Beogradu, čim ovaj dođe u Rim iz kojeg je bio odsutan zbog smrti majke i u koji ga je brzojavom pozvao da se vrati, poslati u "znanu misiju" kod hrvatskih i slovenskih zastupnika. Sljedeći dan, 14. veljače, Silj javlja vijest o dolasku nuncija i njegovu odlasku iz Rima s dobivenim instrukcijama, dok 15. veljače objašnjava kako je Pellegrinetti otputovao da bi "pomogao ratifikaciji ugovora s Jugoslavijom, ukazujući s opreznom taktičnošću koliko bi dobra iz toga mogla proizaći za Crkve u obje Nacije supotpisnice". Pisao je također da je nuncij upozorio kardinala Gasparrija kako se radilo o "vrlo teškom i delikatnom zadatku jer je upravo tijekom pregovora s Jugoslavijom, Kraljevina Italija u anektiranim područjima zatvorila mnoge katoličke ustanove i prognala 18 slovenskih župnika" i da bi se, u slučaju da katolički zastupnici odluče u skupštini uzeti riječ, beogradska vlada zasigurno našla u manjini bez potpore parlamentarne većine: "oni će glasovati protiv zbog urođenog prototalijanskoga osjećaja reagirajući i prosvjedujući protiv progona kojeg, kažu, mi vršimo nad slovenskim katolicima koji su postali talijanski građani". Apostolski nuncij Ermenegildo Pellegrinetti izvršio je pritisak na katoličke zastupnike te je ugovor ratificiran. Nakon što je beogradski parlament prihvatio ratifikaciju ugovora, već 22. veljače ratifikacija je razmijenjena u Rimu. Istog dana, pišući Acerbu, Silj tvrdi:

Kardinal Gasparri nazvao je ugovor s Jugoslavijom *maestralnim potezom* koji je dezorijentirao sve intrige, osobito Benesove. Od mons. Pellegrinettija se očekuje izvješće o učinjenome. Molim te prenesi Nj. E. Mussoliniju ono što ti ovdje napisah²⁹.

Kako tumačiti navedenu politiku Svete Stolice prema Italiji? Nakon dolaska na vlast u listopadu 1922., Benito Mussolini želio je poboljšati položaj Katoličke crkve u Italiji. Zauzvrat mu je trebala podrška talijanskih katolika kako bi režim koji je gradio postao čvršćim i narodu prihvatljivijim. Glede odnosa Crkve prema Mussoliniju, u prvome trenutku prevladavao je oprez, kao što nam svjedoče riječi Pija XI. ravnatelju časopisa *Civiltà Cattolica*: "Hvaliti? Ne. Biti u otvorenoj oporbi? Ne koristi, jer ima mnogo interesa koje valja štiti. Neka vam oči budu otvorene!"³⁰

Benevolentnost Vlade prema Crkvi imala je za posljednicu to da je s godinama

²⁹ F. MARGIOTTA BROGLIO, *Italia e Santa Sede dalla guerra alla conciliazione*, Bari, 1966., 136-141., 461-463.

³⁰ G. SALE, *Fascismo e Vaticano prima della Conciliazione*, Roma, 2007., 25.

za katoličku hijerarhiju fašizam postao neugodan i zahtjevan saveznik u očuvanju "katoličkih interesa" koje nisu priznavale prethodne liberalne vlade. U prosudbi stava Svete Stolice prema tadašnjoj vladi valja imati na umu da Svetoj Stolici, s jedne strane, nije bio prihvatljiv dolazak na vlast socijalista, a s druge tzv. "integrista", koji su bili još radikalniji od samog Mussolinija³¹.

Da bi katoličko izborno tijelo odvratio od Narodnjačke stranke (*Partito Popolare Italiano*), Mussolinijeva je vlada preuzela na sebe ulogu zaštitnika katoličkih interesa Talijana. Unilateralno su još sredinom dvadesetih doneseni zakoni o školskoj reformi, dekret o nepomirljivosti između principa fašizma i masonerije, povećana je *kongrua* za svećenike u pastoralu, kler je u određenim uvjetima bio oslobođen vojne službe, povučen je iz procedure zakon o pobožnim udrugama kojem se protivio episkopat³².

Podršku Svete Stolice talijanskoj politici prema Rijeci valja gledati u kontekstu zatopljenja odnosa Država – Crkva i željom Svete Stolice da riješi otvorena pitanja s Italijom. Godina 1924. i osobito 1925. u tom su smislu obilježene nastojanjem reforme i održavanjem brojnih sastanaka s tom svrhom ustanovljenih tijela. Položaj Svete Stolice unutar ujedinjene Italije i uloga Katoličke crkve u talijanskoj državi konačno su riješeni potpisivanjem *Lateranskih ugovora* 11. veljače 1929.

3. Podrška talijanskoga klera aneksiji

Talijanski kler zajedno s Isidorom Sainom s radošću je dočekaio pripojenje Rijeke Kraljevini Italiji. To je odobravanje izraženo zvonjenjem crkvenih zvona i slavljenjem svečanog *Te Deuma*³³.

S druge strane, Hrvati su, razumljivo, bili protivni. Jedna od točaka "Vijeća za katoličku obranu" (*Comitato di difesa cattolica*), jedine organizirane katoličke udruge koja je izražavala stavove protivne službenoj talijanskoj državnoj i crkvenoj politici, odnosila se na nezadovoljstvo pretjeranim oduševljenjem koje je talijanski kler tom prigodom iskazao³⁴.

Valja pritom napomenuti da je u trenutku samog potpisivanja međudržavnih ugovora između Beograda i Rima 27. siječnja 1924. riječki apostolski administrator

³¹ G. SALE, *Fascismo e Vaticano*, 190.

³² G. SALE, *Fascismo e Vaticano*, 120-121. O situaciji u Italiji vidi i A. LYTTTELTON, *La conquista del potere. Il fascismo dal 1919 al 1929*, Roma – Bari, 1974. O poziciji Crkve vidi F. MALGERI, *Chiesa, cattolici e democrazia. Da Sturzo a De Gasperi*, Brescia, 1990.

³³ Usp. *La Vedetta d'Italia*, 28. siječnja i 16. ožujka 1924.

³⁴ Petición potpisana od grupe vjernika, lipanj 1924. NAR, *Osnivanje biskupije*, fasc. Vijeće za katoličku obranu, 146-156.

izvan grada, pa se ne može smatrati odgovornim za prve znakove odobravanja o kojima piše gore spomenuto "Vijeće". Dok se on tih dana nalazio u Vatikanu³⁵, njegov tajnik, benediktinac Benedetto Pietrobono, podržao je, pače i potaknuo, javne izraze radosti među klerom³⁶. U ožujku, u trenutku samog stupanja na snagu ugovora, Isidoro Sain je u Rijeci i aktivno sudjeluje u proslavi aneksije.

U crkvi svetoga Vida, koja će sljedeće, 1925., godine biti uzdignuta na čast katedralne crkve, apostolski administrator u prisustvu svjetovnih vlasti i klera 15. ožujka 1924. predvodi svečani *Te Deum* (Tebe Boga hvalimo). U svojoj domoljubnoj propovijedi apostolski administrator prije svega zahvaljuje Gospodinu za čin aneksije grada "Majci-Domovini Italiji". Izražava zahvalu ponaosob generalu Gaetanu Giardinu i dotadašnjem predstavniku Kraljevine Italije Micheleu Castelliju. On poziva na materijalnu i moralnu obnovu grada, apelira na jedinstvo građana i okončanje unutargradskih nesuglasica koje razdiru mir i spokoj Rijeke. Poziva građane da prisustvuju vjerskim obredima u većoj mjeri nego što je to bilo do tada kako bi zaživio pravi kršćanski život, osobito među mladima. Za njega je razvitak moguć jedino ako građani poštuju vlast, zakon, rad, disciplinu i red:

Sada kada je aneksija Majci-Domovini srušila zidove razdvajanja i otvorila putove saobraćaja, ponovno uspostavila trgovinu i zapošljavanje, zadaća je sviju nas da kao zajednica i pojedinačno, poradimo na moralnoj i materijalnoj obnovi. Nikakva čuda ako su političke trzavice prouzročile u dušama nesklad, podijelile građane po strankama s velikom štetom za mir i sklad u društvu i obiteljima. Sada kada je Italija prihvatila u svoje krilo cijeli naš grad neka prestanu svađe, neka se odloži mržnja, i neka svatko stisne desnicu svoju, neka pristupi ljubav, neka se ujedine obitelji, da građani budu ubjedinjeni jednim srcem i jednom dušom. Siguran sam da stotine vaših pokojnika iz starih i novih grobova sada podržavaju ovaj moj apel i želju za vašim povratkom u mir i sklad.

U riječkim je građanima još uvijek živ religiozni osjećaj i vaše prisustvo ovdje u tako velikom broju tome je utješna potvrda. No bez sumnje taj je plemeniti osjećaj pretrpio posljedice tužnih događaja koje proživismo. Pređragi, neka nas ovaj dan, u našim srcima neizbrisivim slovima upisan, prepородi na novi kršćanski život; neka ponovno naši hramovi budu ispunjeni vjernicima, neka njima odzvanjaju sveti pjev! Potičimo jedni druge na dobro primjernim ponašanjem građanstva, neka naša mladež blista ljepotom moralnoga života, jednostavnošću života!

Pređragi, ovaj je radosni događaj probudio u našim srcima najljepše i sretne želje za boljom i mirnijom budućnošću za naš grad, i naše će želje sretno biti realizirane ukoliko svaki građanin bude poštivao vlast i zakone, bude ljubio rad, odricanje i disciplinu. Nije bez razloga, pređragi, nego apsolutna nužnost

³⁵ *La Vedetta d'Italia* od 29. siječnja 1924. piše da je razlog Sainova puta u Vatikan sređivanje crkvenog položaja Rijeke te da ga je primio u audijenciju i Sveti Otac Pio XI.

³⁶ NAR, *Osnivanje biskupije*, fasc. Vijeće za katoličku obranu, 146-156.

da svaki moralni subjekt, kao i fizičko tijelo, ima svoju glavu koja upravlja i ravna svim udovima kako bi mogao dosegnuti sreću. Ako u obitelji nema očinskoga autoriteta propast će. Tako i u društvu. Ako ljubimo naš grad, ako uistinu želimo da se preporodi u blagostanju, onda neka se poštvaju oni koji upravljaju gradom; valja se podvrgavati zakonu i obdržavati ga; neka svatko s razumom i djelatno doprinese boljitku građana i obitelji. Neka se prije svega ponovo ražari u našim srcima plamen pravoga kršćanskoga života koji ne ide samo za tim da ljudima dade vječnu sreću u nebu, nego je jedini u mogućnosti obnoviti i moćno pripomoći našem materijalnom probitku³⁷.

Prosuđujući Sainovu homiliju, valja naglasiti da, unatoč patriotskoj retorici uobičajenoj za te prilike, u njoj dominira mirotvorni poziv na nadvladavanje sukoba i apel za mir u gradu. Glede njegova zauzimanja za nužnost podvrgavanja autoritetu i izostanak zauzimanja za prava netalijanskih građana, valja pritom imati na umu da je tadašnji episkopat izrastao u uvjetima kulture i mentaliteta koji nisu još prihvatili tekovine demokracije i moderniteta. Ekleziologija i položaj Crkve u društvu bili su još pod utjecajem borbe protiv modernizma i mogli bi se nazvati tridentinskim³⁸.

Podrška aneksiji nije bila samo katolička osobitost. I druge su se vjerske zajednice uključile u proslavu ujedinjenja s Italijom. Židovska općina istoga dana (15. ožujka) održava u velikoj sinagogi na Pomeriju zahvalnu službu. U sklopu istih manifestacija, sutradan 16. ožujka prigodom dolaska u Rijeku talijanskoga kralja, Srpska pravoslavna crkva služi svečanu liturgiju³⁹.

Glede prije spomenute zvonjave crkvenih zvona, iako se u ovom kontekstu radi o minornoj stvari, recimo ipak da ih je u trenutku aneksije Italiji 1924. u Rijeci bilo

³⁷ "Ekscelencijo, Poštovani svećenici, dragi sinovi! Vrlo je plemenit razlog našem okupljanju u ovom svetom hramu. Vrlo je pravedno i nužno da se na početku društvenoga slavlja i radosti koji priliče ovom velikom događaju aneksije našega ljubljenoga grada Majci-Domovini najprije zahvali Gospodinu po ovom javnom i svečanom službom. Događaji koji se odvijaju ovdje na zemlji nisu plod slučaja ni sudbine, nego u svjetlu vjere i ispravnoga razuma, posljedica su Očinske providnosti kojom Gospodin vlada i upravlja cijelim svemirom. I dok razmišljamo o tom uzvišenom i pravednom pojmu providnosti Božje koji svime vlada *fortiter et suaviter*, snažno i blago, uočimo u ovome radosnome događaju djelo ljubavi našega nebeskoga Oca kojim je htio utješiti našu tugu, raspršiti naše strahove, i uzdignimo himan hvale cijelim našim srcem i našom zahvalnošću. *Te Deum laudamus Te Dominum confitemur* [Tebe Boga hvalimo, Tebe Gospodinom priznajemo]. Ukoliko se sjetimo godina iza nas uočit ćemo veličinu dobra. Borba među braćom, strančarenja, sukobi, mržnja potresali su grad. Komunikacijski putovi i trgovina prekinuta, industrija mirovala, nezaposlenost, siromaštvo, tištili su tugom duše zbog sadašnjosti i strahom radi budućnosti. Vama, generale Giardino, herojski branitelje Grappe, koji upravljate gradom s mudrošću i oprezom ide naša zahvala. I Vama, komendador Castelli, koji tako uzvišeno predstavljate Njegovo Veličanstvo Kralja Italije u kritičnim trenucima. [...] Homilija Isidora Saina u crkvi Sv. Vida, 15. ožujka 1924. NAR, *Prezidijal Sain*, fasc. "Tajni arhiv", bez signature.

³⁸ G. SALE, *Fascismo e Vaticano*, 72.

³⁹ *La Vedetta d'Italia*, 16. ožujka 1924.

vrlo malo zbog konfiskacije istih tijekom Prvog svjetskog rata. Iako upravo tijekom te 1924. godine apostolski administrator traži od države da gradske crkve dobiju zvona, to će se dogoditi tek 1929. i 1930. godine⁴⁰.

4. Posljedice aneksije na crkvenu situaciju u Rijeci

4.1 Pitanje Zameta

Dok je još formalno bio na snazi Rapalski ugovor, Isidoro Sain traži od Svete Stolice proširenje svoje jurisdikcije i na područje Zameta, Kantride i dijelova Župe Kastav koji su pripadali Tršćansko-koparskoj biskupiji, a nalazili su se u Kraljevini SHS.

U pismu Konzistorijalnoj Kongregaciji 14. rujna 1923. Isidoro Sain objašnjava razloge zbog kojih je tražio proširenje svoje jurisdikcije na šira područja:

Po Rapalskome ugovoru područje uključeno između granica Kraljevine Italije i starih granica grada Rijeke (Zamet, Kantrida i okolica) trebao bi ući u Riječku Državu. Politički taj teritorij se nalazi u vrlo neobičnoj situaciji. Ono još ne pripada Riječkoj Državi jer Rapalski ugovor nije bio primjenjen; ne pripada Italiji jer ne ulazi unutar njenih granica, i naposljetku nije ni samostalna općina. Radi se o neutralnom teritoriju bez ikakve administrativne i političke vlasti. Rodni i smrtni listovi izdaju se kod matičara u gradu Rijeci. Teritorij o kojem je riječ broji oko 3.000 duša. I na crkvenom pogledu trpi takvu situaciju. Iako ima novu i dostatnu crkvu, nije samostalna župa nego pripada župi Kastav tršćanske biskupije koja je unutar Kraljevine Jugoslavije. Župnik Kastva, spriječen neprohodnim, zatvorenim granicama i drugim poteškoćama, ne može skrbiti o potrebama vjernika ovoga područja. Ti se vjernici stoga za svoje vjerske potrebe obraćaju svećenicima Rijeke, uključujući tu i striktno župnička pitanja kao krštenja i ženidbe. I pokojnici se pokapaju na općinskom riječkom groblju nakon što ih je koji od riječkih svećenika blagoslovio. Osnovnu je školu sada preuzela općina Rijeke i u njoj će vjeronauk predavati jedan svećenik iz Rijeke. Takva nenormalna situacija dovodi do konfuzije i ilegalnih situacija te prouzročuje razna suprotstavljanja. Stoga smatram da bi bilo nužno i primjereno da se, makar kao privremena mjera, odredi redovita i efikasnija skrb dotičnih vjernika. Moje skromno mišljenje je da se privremeno i kao mjera izvanrednog karaktera do rješavanja političkog i crkvenog statusa Rijeke, dotični teritorij izuzme od vlasti biskupa u Trstu i župe u Kastvu, i da se stavi pod jurisdikciju apostolske administrature u Rijeci koja će skrbiti o vjerskim potrebama stanovnika toga područja na najbolji način⁴¹.

⁴⁰ NAR, *Acta*, 130/1924.

⁴¹ NAR, *Osnivanje biskupije*, 70.

Njegov je zahtjev prihvaćen te je 5. studenoga 1923. Konzistorijalna Kongregacija stavila pod vlast apostolskoga administratora "privremeno i dok postoje sadašnje okolnosti" područja na kojima je proširena civilna vlast riječke vlade, tj. na Zamet i Kantridu⁴².

Nakon potpisivanja rimskih sporazuma od 27. siječnja 1924., Isidoro Sain 5. veljače 1924. traži od vojnoga guvernera Giardina uključivanje i zametske crkve Presvetoga Srca Isusova unutar talijanskoga područja. Objašnjavao je da će samo na taj način moći udovoljiti želji koju mu je još 6. prosinca 1923. uputio civilni magistrat Rijeke da Zamet uzdigne u župu:

Uostalom ona crkva nije uopće potrebna stanovništvu Kraljevine SHS koji će bez poteškoća moći koristiti obližnju crkvu Svetoga Križa i kapelu Svete Jelene na Pehlinu koja će iz teritorija Rijeke prijeći pod vlast Jugoslavije⁴³.

Hrvati s područja Zameta javno su protestirali i izborili se pred komisijom za granice da zametska crkva ostane na jugoslavenskoj strani granice⁴⁴. Već 28. veljače 1924. Isidoro Sain traži od Svete Stolice da se Kastvu vrate područja nad kojima je kratkotrajno imao ovlast riječki apostolski administrator⁴⁵.

Državna granica između SHS i Italije razdvojila je i same župe, tako da su dijelovi tih župa potpali pod drugu državu. Npr. od Rijeke su odvojena naselja Pehlin, Donje Škurinje i Grohovo; od Drenove Podbreg i Lopača, a od Klane Studena. Za veliki dio kastavske župe koja je pripadala tršćansko-koparskom biskupu, i koja je sada bila unutar Kraljevine SHS, osnovana je administratura kojom se upravljalo iz Senja. Senjsko-modruški biskup Josip Marušić postaje 24. siječnja 1924. apostolski administrator Kastavskog kraja. On će sljedećih godina skrbiti o pastoralu toga kraja osnivajući, među ostalim, 1932. Župu sv. Mateja kojoj je pripojio filijale Škurinje, Hoste, Pehlin i Studenu. Za filijale Srdoči i Zamet Marušić osniva samostalnu *ekspozituru* sa sjedištem u Zametu, dok za sela Brdo, Benasi, Grohovo, Kablari, Lopača, Mugarići, Petersko i Podbreg ustanovljuje samostalnu ekspozituru Podbreg-Drenova⁴⁶. Još 22. listopada 1931. Donje Škurinje i Pehlin zajedno sa Studenom priključeni su samostalnoj Kapelaniji sv. Matej koja je istim aktom podignuta na župu, a Podbreg – Drenova, Grohovo i Lopača zajedno s obližnjim zaseocima postaju samostalna ekspozitura. Sveti Matej bit će u kastavskoj administraturi, a Podbreg, Drenova i Gornja Drenova ostat će u Senjsko-modruškoj biskupiji⁴⁷.

⁴² NAR, *Osnivanje biskupije*, 66.

⁴³ Isidoro Sain vojnom guverneru Gaetanu Giardinu, 5. veljače 1924. NAR, *Osnivanje biskupije*, 67.

⁴⁴ "Kako su žene očuvale crkvu u Zametu", *Bakarska zvona*, V(1967) 5, 9-10.

⁴⁵ NAR, *Osnivanje biskupije*, 68-69.

⁴⁶ *Uredjaj duhovne pastve u apost. administraturi grada Kastva i okoliša*, 20. siječnja 1932. NAR, *Acta*, 431/1967.

⁴⁷ Usp. M. Bogović, "Problemi oko nastajanja Riječke biskupije", *Sveti Vid. Zbornik*, III(1998), 81-82.

4.2 Stvaranje biskupije

Dana 22. veljače 1924. formirana je Kvarnerska provincija sa sjedištem u Rijeci. U mjesecima koji su uslijedili na grad je prošireno cjelokupno zakonodavstvo Kraljevine Italije.

Osim župnika Ivana Kukanića, do jeseni 1923. u Rijeci još mise i hrvatski svećenici Franjo Ryšlavy, Anton Volarić, Albert Simichen, Šime Defar. Potonji su dolazili u grad a da u njemu i ne obitavaju. Od proljeća 1924., nakon što je imenovao Talijana Adolfa Rossinija i za kapelu sv. Mihovila na kozalskome groblju, u svim je riječkim župama isključivo talijanski jezik u propovijedi i latinski kao liturgijski jezik. Usporedno s aneksijom grada, kao što vidjesmo, odvijala se talijanizacija pastoralala. Od prijeratnih hrvatskih svećenika u godinama koje slijede aneksiju velika većina mora otići. Nakon smrti rektora katedrale Ludviga Notara 1928., djeluje samo Matija Balas. Ignac Martinec i Matija Pacher samo su imali prebivalište u Rijeci bez ikakvih pastoralnih zadaća te su bili inkardinirani u Senjsko-modrušku biskupiju⁴⁸.

I prije spomenutu iznuđenu ostavku župnika Ivana Kukanića i imenovanje župnika Luigija Marije Torcolettija možemo smatrati posljedicama aneksije jer su se dogodile u svibnju, odnosno u rujnu 1924., iako su pritisci za smjenom hrvatskoga župnika trajali već duže vrijeme.

Glavna posljedica pripojenja grada Italiji jest osnivanje biskupije, iako, kao što rekosmo, predradnje za njezin osnutak počinju već imenovanjem apostolskoga administratora, čime je 1920. Rijeka izuzeta od vlasti hrvatskoga biskupa u Senju.

Isidoro Sain dobiva 11. lipnja 1924. od Konzistorijalne Kongregacije potrebne ovlasti "da započne bez oklijevanja" s kontaktima s Vladom i radnjama oko osnutka biskupije⁴⁹. Glavni elementi u postupku osnivanja biskupije bili su određivanje župa koje će ući u njezin sastav, preuzimanje od strane državnih vlasti obveza koje su proizlazile iz gradskih zakona glede financiranja Crkve, određivanje primanja budućih kanonika, kupnja zgrade za sjemenište.

Riječka biskupija osnovana je bulom *Supremum pastorale munus* od 25. travnja 1925., blagdan Sv. Marka Evanđeliste. Riječkoj je biskupiji pripalo šesnaest župa koje su se nalazile na teritoriju Kvarnerske provincije. Dotadašnjoj apostolskoj administraturi "Rijeke i predgrađa" koja se prostirala nad šest župa pribrojeno ih je još deset: iz Tršćansko-koparske biskupije sedam i iz Ljubljanske biskupije tri župe⁵⁰. Riječka biskupija nije ušla ni u jednu crkvenu pokrajinu ili metropoliju. Bula je određivala izravno podvrgnuće dijeceze Svetoj Stolici.

⁴⁸ NAR, *Osnivanje biskupije*, bilježnica "Clero della diocesi di Fiume", 2-8.

⁴⁹ Kardinal Gaetano De Lai Isidoru Sainu, 11. lipnja 1924. NAR, *Osnivanje biskupije*, 88-89.

⁵⁰ Bilo je 6 kapelanija (4 iz Tršćansko-koparske i 2 iz Ljubljanske biskupije); jedan vikarijat iz Tršćansko-koparske i jedan iz Ljubljanske biskupije.

Pio XI. imenovao je 21. lipnja 1926. Isidora Saina za prvog biskupa Riječke biskupije⁵¹. Prije toga upravljao je novouspostavljenom dijecezom kao apostolski administrator, a prije toga kao apostolski administrator "grada Rijeke i predgrađa". Biskupsko ređenje bilo je u riječkoj katedrali 8. kolovoza 1926.

Zaključak

Aneksija grada Rijeke Kraljevini Italiji 1924. godine imala je vrlo važne posljedice na crkveni položaj grada. Iako se već boravkom apostolskog vizitatora Valentina Live i osobito uspostavom apostolske administrature s Celsom Costantinijem 1920. čine predradnje za uspostavu biskupije, službeni pregovori za njezino osnivanje moći će započeti tek nakon priključenja grada Italiji.

Talijanski kler zajedno s Isidorom Sainom s radošću je dočekao pripojenje Rijeke Kraljevini Italiji. Hrvatski kler, koji je još uvijek prisutan u gradu, iako desetkovan nakon protjerivanja tijekom D'Annunzijeve vlasti, protivan je tome činu. Laička udruga "Vijeće za katoličku obranu" šalje protestna pisma crkvenim vlastima.

Benito Mussoliniji intervenirao je kod Svete Stolice kako bi vatikanski predstavnik u Beogradu pomogao u nadvladavanju hrvatskoga otpora prigodom ratifikacije međudržavnih sporazuma u beogradskom parlamentu. Apostolski nuncij Ermenegildo Pellegrinetti izvršio je tako pritisak na katoličke hrvatske i slovenske zastupnike te je ugovor ratificiran.

Nakon aneksije prisutnost je hrvatskoga klera u gradu minimalna. Među župnicima nema Hrvata. U Rijeci se od 1924. propovijeda isključivo na talijanskome jeziku. Za dovršetak talijanizacije pastorala u gradu presudna je ostavka 27. svibnja 1924. Ivana Kukanića, župnika središnje župe, i imenovanje 4. rujna 1924. na njegovo mjesto Luigija Marije Torcolettija. U četiri novostvorene gradske župe talijanizacija je provedena još nekoliko mjeseci prije aneksije, samim činom njihove uspostave dekretom od 16. srpnja 1923. i imenovanjem župnika. Talijanski kapucini stižu u riječki samostan koji je već 1. srpnja 1923. pripao Venetskoj provinciji. Redovnice Milosrdnice 1926. morat će napustiti ubožnicu "Fratelli Branchetta".

Podrška apostolskoga administratora aneksiji ujedno je *conditio sine qua non* za uspjeh i njegove misije, tj. za stvaranje biskupije i njezinih struktura. Rođenje dijeceze moglo se realizirati tek s konačnim rješenjem riječke državno-političke pripadnosti. Doista, 11. lipnja 1924. Sain dobiva od Konzistorijalne Kongregacije potrebne ovlasti "da započne bez oklijevanja" s kontaktima s Vladom i radnjama oko osnutka biskupije. Od sredine lipnja 1924. do kraja ožujka 1925. teku pregovori apostolskoga ad-

⁵¹ NAR, *Osnivanje biskupije*, fasc. "Bule imenovanja", 3.

ministratora, talijanske vlade i Svete Stolice. Riječka biskupija ustanovljena je bulom Pija XI. *Supremum pastorale munus* od 25. travnja 1925.

Marko Medved

The Church in Rijeka and the Annexation to Italy in 1924

Summary

The paper deals with the position of the Rijeka clergy toward the annexation of the city of Rijeka to Italy based on the agreements of 27 January 1924. The fact that the Italian priests, together with the Apostolic Administrator Isidoro Sain, O.S.B., were confronted with the Croatian priests and monks, becomes manifest here. The bilateral agreement between the governments in Belgrade and in Rome definitely altered the position of the city in the ecclesiastic area as well. The national structure of the Rijeka clergy and religious orders began changing as early as in September 1919, when many Croats fled the city after D'Annunzio's arrival. The years 1923 and 1924 were of crucial importance regarding the Italianisation of the pastoral of the city of Rijeka: new parishes were formed and Italian priests introduced to their posts. The independent diocese of Rijeka was formed on 25 April 1925 as a direct effect of the annexation to the Kingdom of Italy. The role of the Holy See in relation to Rijeka should be regarded in the light of the then present relationship between the Church and Benito Mussolini's government, taking into account the fact that Mussolini had improved the relationship with the Church, following several decades of anticlerical policy of the liberal parties.

Keywords: *Apostolic Administration; Rijeka; Isidoro Sain; annexation*

Riassunto

I cambiamenti in ambito ecclesiastico nella Fiume della prima metà del Novecento sono la diretta conseguenza della mutazione dell'appartenenza politica della città dopo la Grande guerra. La creazione dell'amministrazione apostolica nel 1920 e lo smembramento dell'unica parrocchia nel 1923, avvengono in condizioni di instabilità.

Assieme alla formazione di strutture parrocchiali si attuò la loro italianizzazione. Il processo di italianizzazione fu accompagnato dalla persecuzione del clero croato e sloveno. Dopo la missione del visitatore apostolico Valentino Liva, la Santa Sede inviò come amministratore apostolico Celso Costantini il quale fu a Fiume per due anni. Con l'amministratore apostolico Isidoro Sain la presenza croata tra il clero e i religiosi venne drasticamente ridotta.

L'annessione cogli accordi del 27 gennaio 1924 avviene in un'atmosfera di tensione ed opposizione tra la parte italiana e croata. Il clero italiano assieme a Isidoro Sain salutarono con favore l'avvenuta unione all'Italia. Lo si espresse con suono di campane delle chiese fiumane e con la celebrazione del Te Deum. La parte croata ne fu contraria: uno dei punti di cui si lamentava il "Comitato per la difesa cattolica" (unica organizzazione cattolica fiumana dichiaratamente contraria alla politica ecclesiastica ufficiale) era stato proprio l'eccessivo entusiasmo del clero italiano.

I deputati cattolici croati al parlamento jugoslavo opposero resistenza al momento della ratifica degli accordi che annettevano Fiume all'Italia. Ciò indusse Benito Mussolini ad intervenire presso la Santa Sede affinché il nunzio apostolico a Belgrado Ermenegildo Pellegrinetti si adoperasse per superare la difficoltà. L'azione di persuasione esercitata dal diplomatico presso i parlamentari riscosse successo e gli accordi entrarono in vigore.

Per la gerarchia cattolica italiana, e con loro anche per Isidoro Sain, il fascismo rappresentava un alleato scomodo ed esigente per la tutela degli "interessi cattolici" disconosciuti dai precedenti governi liberali. Difatti il governo italiano varava in quegli anni una serie di leggi a favore della Chiesa arrivando nel 1929 alla stipulazione dei Patti lateranensi.

L'annessione all'Italia spianò la strada alla creazione della diocesi che si realizzò il 25 aprile 1925. L'appoggio finanziario del governo centrale permise la costituzione della diocesi e delle sue strutture.